

О. М. Столяренко,
д. е. н., доцент, професор кафедри фінансово-економічної безпеки,
Національна академія Служби безпеки України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3134-3201>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.14.21

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

О. Stoliarenko,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Financial
and Economic Security, National Academy of the Security Service of Ukraine

ECONOMIC DETINIZATION AS A TOOL FOR STRENGTHENING THE STATE'S FINANCIAL SECURITY

У статті досліджено взаємозв'язок між тіньовою економікою та фінансовою безпекою держави в умовах євроінтеграційного курсу України. Проаналізовано національну нормативно-правову базу, механізми державного фінансового контролю, а також сучасні інструменти виявлення тіньових економічних операцій, згруповані за джерелами даних і функціональними ознаками. Особливу увагу приділено цифровим технологіям, ризик-орієнтованому моніторингу та фінансовій розвідці. В статті визначено, що попри адаптацію українського законодавства до стандартів ЄС, фактичний рівень тінізації залишається суттєво вищим за європейський. Узагальнено міжнародний досвід боротьби з тіньовою економікою, зокрема країнами ЄС, де успішно поєднуються інституційна спроможність, аналітика та цифровізація. Визначено стратегічні пріоритети для України у сфері детінізації як передумову зміцнення фінансової стійкості держави та досягнення критеріїв євроінтеграції.

The article examines the essence of the category This article explores the complex interrelationship between the shadow economy and the state's financial security, focusing on Ukraine's trajectory toward European integration. The research systematizes the modern approaches to detecting shadow economic operations, grouping them by data sources (financial, tax, behavioral, and mixed) and functional characteristics such as risk-based monitoring, digital analytical tools, and financial intelligence. The research provides a critical review of Ukraine's current regulatory framework aimed at combating economic informality, highlighting key legal instruments, institutional reforms (including the establishment of the Bureau of Economic Security), and sectoral strategies such as the implementation of automated tax monitoring systems (SMKOR) and real-time risk analysis in the banking sector.

The article emphasizes that, despite significant legislative alignment with EU standards — especially in anti-money laundering (AML), financial transparency, and digitalization — Ukraine continues to face a persistently high level of shadow economic activity, estimated by Ernst & Young at 19.3% of GDP. This level notably exceeds the EU average of 10–15% and signals ongoing institutional vulnerabilities, including limited enforcement capacity, weak public trust in financial regulators, and insufficient integration of innovative technologies.

The research outlines strategic lessons for Ukraine by drawing on the international experience of EU countries, particularly in VAT gap reduction, e-invoicing, open registries of beneficial ownership, and the application of machine learning in financial monitoring. These include enhancing institutional coordination, investing in SupTech/RegTech solutions, improving interagency data sharing, and fostering public-private partnerships in financial intelligence. The conclusions highlight that reducing the shadow economy is vital for fiscal sustainability and a key benchmark in Ukraine's progress toward EU accession and long-term economic resilience.

Ключові слова: тіньова економіка, фінансова безпека, моніторинг, антикорупційна політика, ризики, демінізація.

Key words: shadow economy, financial security, monitoring, anti-corruption policy, risks, de-shadowing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Тіньова економіка охоплює сукупність неформальних, прихованих або протизаконних господарських операцій, що не враховуються офіційною статистикою. Її масштаб має прямий вплив на фінансову безпеку держави, підриваючи податкові надходження, викривлюючи конкуренцію та сприяючи кримінальним потокам коштів [8]. В Україні рівень тінізації економіки залишається високим. Так, за оцінками Міністерства економіки, перед початком повномасштабної війни він становив близько 30% ВВП [27]. Водночас міжнародні дослідження часом дають нижчі оцінки, зокрема, компанія ЕУ оцінила тіньовий сектор України усього в 19,3% від ВВП станом на 2023 рік [7]. Незважаючи на розбіжності в показниках, спільним є те, що значна частка економічної діяльності перебуває поза легальним полем, таким чином створюючи суттєві ризики для фінансової стійкості держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика тіньової економіки широко висвітлюється в наукових та аналітичних джерелах. Багато досліджень підтверджують, що надмірна частка неофіційного сектору негативно позначається на макроекономічних показниках і фінансовій стабільності країни [8]. Зокрема, Світовий банк відзначає, що поширена неформальність асоціюється зі зниженням доходів бюджету, слабшим інвестиційним кліматом і вищим рівнем бідності [8]. В міжнародній літературі тіньову економіку часто вимірюють за допомогою макроекономічних моделей. Наприклад, використовується по-

пит на готівку (метод Кагана-Танзі) або MIMIC-моделі, що враховують множинні індикатори та фактори тінізації. За оцінками МВФ, середній розмір тіньової економіки у країнах ЄС на початку 2000-х років сягав близько 25% ВВП, але згодом завдяки реформам зменшився приблизно до 15% [1]. Європейський парламент також підтвердив стійку тенденцію до скорочення тіньового сектору в Європі за останні два десятиліття [1].

Івашова Л.М., Шевченко Н.І., Виноградова Н.Л. в своїх дослідженнях акцентують на необхідності узгодження антикорупційної політики з європейськими стандартами та інституційного зміцнення механізмів протидії тінізації в умовах євроінтеграції [11]. Подмазко О.М. підкреслює, що макроекономічний ефект від скорочення тіньового сектору є помітним лише за умов системного підходу та стабільної політики легалізації економіки [15]. Окремі дослідження вивчають двоїстий вплив тіньової економіки на економічну безпеку: як джерела ризиків і втрат та як адаптивного ресурсу в кризових умовах [14]. Тютюник І.В., Золковер А.О., Люльов О.В., Леонов С.В. вказують на стійкі тенденції до тінізації в окремих секторах економіки та необхідність використання кількісного аналізу для виявлення масштабів неформального сектору [28].

Для України дослідження констатують стабільно високу частку тіньової економіки, що протягом 2010-х років коливалася в діапазоні 30—36% ВВП, лише напередодні пандемії знизившись до 27% (2019 р.) [10]. Після 2020 року ситуація знов погіршилася, і за відсутності офіційних даних експертні оцінки варіюються в широкому діапазоні (20—40% ВВП) [27]. Суттєвий рівень тінізації економіки України привертає увагу як національних, так і міжнародних аналітиків, які підкреслюють потребу посилення державної політики детінізації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є систематизація сучасних методів виявлення тіньових економічних операцій за джерелами даних і функціональними ознаками з урахуванням міжнародного досвіду та актуальних викликів для фінансової безпеки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Національна нормативно-правова база України щодо протидії тіньовій економіці є досить розгалуженою. Конституція України закріплює основні права і обов'язки громадян, у тому числі обов'язок сплачувати податки, закладаючи фундамент законодавчих заходів із детінізації. Кримінальний кодекс встановлює кримінальну відповідальність за економічні правопорушення (зокрема ухилення від сплати податків, відмивання доходів тощо), Податковий кодекс окреслює систему оподаткування та передбачає відповідальність за приховування доходів, Господарський кодекс визначає межі законної господарської діяльності, а Кодекс про адміністративні правопорушення — адміністративну відповідальність за порушення у цій сфері. Окрім кодексів, діє ціла низка спеціальних Законів України, спрямо-

ваних на боротьбу з тінізацією. Зокрема, у сфері запобігання фінансовим злочинам основним є Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення", який імплементує міжнародні стандарти фінансового моніторингу (FATF) та запроваджує ризик-орієнтований підхід у банківському і небанківському секторах [20]. В сфері протидії корупції та пов'язаній тіньовій діяльності діють Закон "Про запобігання корупції" [19], який встановлює антикорупційні обмеження та фінансовий контроль для посадовців та спеціальний закон про створення Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) [23]. Для захисту фінансової системи від зовнішніх і внутрішніх загроз діють Закони "Про національну безпеку України" [24] та "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" [25], які серед іншого стосуються безпеки фінансової інфраструктури.

На рівні підзаконних актів також реалізовано низку ініціатив, спрямованих на детінізацію. Кабінет Міністрів визначив перелік офшорних зон і механізми контролю за транзакціями з ними, щоб унеможливити ухилення від оподаткування через офшори [16]. Міністерством економіки розроблено методичні

Рис. 1. Рівень тіньової економіки в світі за рівнем доходу та у регіональному вимірі

Джерело: сформовано на основі [7].

Таблиця 1. Методи виявлення тіньових операцій

Група джерел даних	Метод або інструмент	Характеристика методу	Класифікаційна ознака
Фінансові дані	Ризик-орієнтований підхід у банках (KYC, AML-сценарії)	індикативна оцінка ризику клієнтів на вході/під час обслуговування	Ризик-орієнтований моніторинг
	Моніторинг підозрілих транзакцій (FIU, Держфінмоніторинг)	виявлення нестандартних операцій, аналіз шаблонів транзакцій	Фінансова розвідка та міжнародна співпраця
	Machine Learning у фінмоніторингу	автоматизоване виявлення аномалій у потоках на основі AI	Цифрові аналітичні інструменти
Податкові дані	СМКOP – автоматичний аналіз податкових накладних	контроль сумнівних ПДВ-операцій, відсіювання схемного кредиту	Цифрові аналітичні інструменти
	Аналіз податкового розриву (VAT Gap)	оцінка різниці між очікуваними та фактичними надходженнями ПДВ	Цифрові аналітичні інструменти
	Перехресне звіряння податкової звітності з іншими реєстрами	виявлення фіктивного бізнесу, заниження обороту	Цифрові аналітичні інструменти
Поведінкові дані	Поведінковий скоринг клієнтів	порівняння з типовою поведінкою аналогічних клієнтів	Ризик-орієнтований моніторинг
	Оцінка непрямих ознак добробуту (майно vs задекларовані доходи)	виявлення невідповідності стилю життя задекларованим доходам	Ризик-орієнтований моніторинг
Змішані дані	MIMIC-моделі оцінки тіньової економіки	складні економетричні моделі для оцінки тіньового ВВП	Цифрові аналітичні інструменти
	Методи Big Data та супутникових знімків (в агросекторі тощо)	інтеграція супутникових і макроекономічних даних	Цифрові аналітичні інструменти
	Ризик-аналіз на основі відкритих даних та реєстрів	комбінування відомостей із реєстрів (землі, власності, судових справ)	Фінансова розвідка та міжнародна співпраця

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [7, 8, 30].

рекомендації для оцінки рівня тіньової економіки [22]. Так, офіційна методика Мінекономіки включає розрахунок рівня тіньової економіки за різними підходами (монетарним, товарно-грошовим, енергетичним, за збитковістю підприємств тощо) і щоквартально оцінювала цей показник до 2021 року [22]. Крім того, діють стратегічні документи, що задають орієнтири політики. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року визначила детінізацію економіки серед пріоритетів та встановила індикативні показники (частка тіньового ВВП не повинна перевищувати порогових значень) [26]. Загалом, нормативно-правове поле України в сфері боротьби з тінізацією економіки поступово приводиться у відповідність до європейських та міжнародних стандартів, проте ефективність його реалізації залишається предметом для дискусії.

На рисунку 1 наведено рівень тіньової економіки за даними звіту ЕУ у 2023 році у розрізі груп країн за рівнем доходу та у регіональному вимірі [7]. Результати порівняння свідчать про чітку залежність між рівнем доходу країни та масштабами тіньової економіки: чим бідніша країна, тим більша частина її господарської діяльності перебуває поза межами легального поля. Україна з показником 19,3% ВВП посідає проміжне місце між групами з нижчим та вищим середнім доходом, перевищуючи рівень тінізації, характерний для країн ЄС, але маючи кращі показники, ніж

держави Африки, Латинської Америки чи Південної Азії.

Рівень тінізації економіки в Україні вказує на наявність структурних проблем у сфері податкової політики, адміністрування, довіри до інститутів та загального інституційного середовища. Водночас це також свідчить про наявний потенціал для розширення податкової бази та зміцнення фінансової безпеки держави за умови ефективної реалізації політики детінізації. У порівнянні з іншими країнами Східної Європи та майбутніми членами ЄС, Україна має позитивну динаміку зменшення тіньової економіки, проте потребує подальшої гармонізації з європейськими підходами до податкової прозорості та боротьби з економічною злочинністю.

У сучасних умовах зростаючих викликів для фінансової безпеки держави, ефективне виявлення тіньових економічних операцій потребує використання різноманітних методів, заснованих на аналізі даних з різних джерел. Залежно від типу вхідної інформації та технологічного рівня, такі методи можна згрупувати за джерелами даних (фінансові, податкові, поведінкові або змішані) та за класифікаційною ознакою, яка відображає їх функціональне призначення: ризик-орієнтований моніторинг, цифрові аналітичні інструменти або методи фінансової розвідки та міжнародної співпраці. Подана нижче таблиця 1 ілюструє зазначені групи та дозволяє порівняти основні характеристики

застосовуваних інструментів у сфері виявлення тіньової діяльності.

Ризик-орієнтований моніторинг у фінансовому моніторингу передбачає концентрацію зусиль на операціях та суб'єктах із найвищим ризиком відмивання грошей чи ухилення від сплати податків. Відповідно до чинного законодавства, банки та небанківські фінансові установи України зобов'язані впроваджувати ризик-орієнтований підхід при аналізі фінансових операцій клієнтів [13, 12]. Зокрема, обов'язковим є визначення політично значущих осіб (PER) та інших категорій підвищеного ризику, застосування до них посиленого контролю і моніторингу транзакцій [20]. Національний банк України у своїх регуляціях наголошує, що сліпе віднесення всіх клієнтів-PER до високого ризику без індивідуальної оцінки суперечить ризик-орієнтованому підходу; замість цього фінансові установи повинні розробляти динамічні системи управління ризиками, які дозволяють оперативно виявляти підозрілі фінансові операції та оцінювати ризиковість клієнтів на основі скорингових моделей [13]. Такий підхід відповідає рекомендаціям FATF і стандартам ЄС, спрямованим на більш ефективне виявлення тіньових потоків коштів у фінансовій системі.

Із розвитком технологій з'явилися нові можливості для викриття тіньових схем. Податкові та фінансові органи дедалі ширше використовують ІТ-системи аналізу даних, Big Data та алгоритми машинного навчання для моніторингу транзакцій та господарських операцій. Наприклад, Державна податкова служба впровадила систему моніторингу податкових ризиків (СМКОР), що автоматично перевіряє всі податкові накладні платників ПДВ на відповідність критеріям ризику [29]. Система дозволяє виявляти фіктивний податковий кредит та блокувати підозрілі операції з ПДВ ще на етапі їх реєстрації [30]. За оцінками, впровадження електронного контролю за ПДВ дає змогу попередити недонаходження до бюджету десятків мільярдів гривень щорічно. Цифрові інструменти також допомагають виявляти невідповідність між офіційними доходами та витратами чи активами громадян (через зіставлення баз даних податкової, реєстрів майна, тощо), а також автоматизувати аналіз фінансових операцій у режимі реального часу.

Новітнім трендом є застосування штучного інтелекту для фінансової розвідки. Провідні фінансові установи світу вже розробляють динамічні системи оцінки ризиків, які дозволяють швидко виявляти аномальні транзакції та шаблони поведінки, характерні для відмивання коштів [6]. Такі системи враховують великий масив даних про клієнтів і операції, постійно оновлюючи моделі ризику та мінімізуючи кількість хибних спрацювань. Наприклад, алгоритми можуть зіставляти транзакційну активність суб'єкта з поведінковими "еталонами" по схожих групах клієнтів і власною історією, що допомагає побачити нетипові відхилення [6]. Використання подібних інструментів підвищує ефективність фінансового моніторингу і дозволяє виявляти складні тіньові схеми, які раніше було важко розпізнати людським ресурсом. Однак

для успішного впровадження таких технологій необхідне відповідне оснащення та підготовка як у приватному секторі, так і у регуляторів. Як зазначає FATF, наразі багато наглядових органів у світі ще не повністю використовують потенціал сучасних RegTech/SupTech-рішень через брак ресурсів та компетенцій [6]. Впровадження передових цифрових інструментів вимагає інституційної спроможності та інвестицій, але є критично важливим для підвищення результативності боротьби з тіньовою економікою.

Наступним важливим механізмом виявлення тіньових операцій є діяльність органів фінансової розвідки. В Україні функцію Financial Intelligence Unit (FIU) здійснює Державна служба фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг), яка збирає від банків та інших суб'єктів первинного фінмоніторингу повідомлення про підозрілі операції, аналізує їх та передає узагальнені матеріали до правоохоронних органів [18]. Держфінмоніторинг активно співпрацює з міжнародною мережею Егмонтської групи для обміну інформацією про транскордонні фінансові потоки, пов'язані з відмиванням коштів [9]. В рамках впровадження ризик-орієнтованого підходу в Україні прийнято "Критерії ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення" для ідентифікації найбільш уразливих секторів економіки та типології відмивання [21]. Отримані результати допомагають спрямувати ресурси на пріоритетні напрями. Варто відзначити, що за останні роки Україна значно вдосконалила законодавство у сфері фінансового моніторингу, зокрема, запроваджено обов'язкове розкриття кінцевих бенефіціарних власників компаній у відкритому реєстрі, що підвищує прозорість структури власності бізнесу [17]. Така практика відповідає вимогам ЄС (4-та та 5-та директиви ЄС з протидії відмиванню коштів) і дозволяє правоохоронцям швидше встановлювати, хто стоїть за сумнівними компаніями.

Українські фінансові розвідники і слідчі органи також отримують підтримку з боку міжнародних партнерів. Так, МВФ та Світовий банк проводили навчання і надавали технічну допомогу для покращення методології аналізу тіньових потоків, OECD залучала Україну до глобальних ініціатив із прозорості (зокрема, приєднання до плану BEPS та обміну податковою інформацією). Європейський Союз у межах програми технічної допомоги EU TAIEX/TSI підтримує держави-кандидати у розбудові аналітичних моделей для оцінки неформальної економіки [2]. Така співпраця дозволяє Україні запозичувати найкращі практики фінансової розвідки та поступово інтегруватися у загальноєвропейську систему протидії відмиванню грошей та ухиленню від оподаткування.

У країнах ЄС широко використовуються економіко-статистичні методи вимірювання рівня тінізації, що дозволяють оцінити ефективність заходів політики. Одним із найбільш розповсюджених є метод Multiple Indicators Multiple Causes, який одночасно враховує кілька при-

чин (податкове навантаження, регуляторні бар'єри, рівень безробіття тощо) і кілька індикаторів (обсяги готівки в обігу, споживання електроенергії, розбіжності в національних рахунках) для оцінювання розміру тіньової економіки [5]. Дослідження, виконані за допомогою MIMIC-моделей, засвідчили поступове скорочення тіньового сектора у більшості розвинених країн протягом останніх десятиліть [3]. Наприклад, середній рівень тіньової економіки у державах Західної Європи знизився з 20% ВВП на початку 1990-х до 10—15% у 2010-х роках. В окремих країнах, що цілеспрямовано боролися з неформальною зайнятістю та ухиленням (Ірландія, Велика Британія, Нідерланди), частка тіньового ВВП нині оцінюється нижче 5—6% [3]. Таким чином, аналітичні моделі підтверджують, що країни з міцнішими інституціями та продуманою політикою мають істотно менший рівень тіньової активності.

Міжнародний досвід, передусім країн ЄС, вказує, що для нейтралізації тіньової економіки потрібен комплексний підхід: сильні інституції та контроль, сучасні технології моніторингу, санкції для порушників, а водночас — створення умов, за яких добросовісна економічна діяльність є вигіднішою за перебування в тіні.

Аналіз підходів України та країн ЄС до контролю за тіньовою економікою виявляє як спільні риси, так і відмінності, зумовлені історичними та інституційними факторами. З одного боку, Україна за останнє десятиліття істотно наблизила своє законодавство до європейських норм. Прийняття нового закону про фінансовий моніторинг забезпечило імплементацію вимог 4-ї та 5-ї AML-директив ЄС (ризик-орієнтований підхід, розкриття бенефіціарів, посилений нагляд за віртуальними активами та PER) [13]. Створення БЕБ за зразком фінансової поліції та реформа податкових і митних органів відбувалися з урахуванням рекомендацій МВФ та європейських партнерів. На шляху євроінтеграції Україна також приєдналася до низки міжнародних ініціатив: автоматичного обміну фінансовою інформацією, плану BEPS із протидії розмиванню бази оподаткування, тощо. Таким чином, формально-правова база контролю в Україні багато в чому відповідає європейській.

З іншого боку, фактична ефективність впровадження розглянутих норм в Україні поки поступається європейській. Головним критерієм є масштаби тіньової економіки: якщо в більшості країн ЄС вона нині не перевищує 10—15% ВВП [3], то в Україні, за різними оцінками, залишається на рівні 20—30% і більше [27]. Тобто, попри наявність законів, їх виконання стикається з проблемами. Слабким місцем є інституційна спроможність та верховенство права. В країнах ЄС дієвий контроль забезпечується не лише законами, а й інституційною культурою, а саме незалежністю судів, належним розслідуванням фінансових злочинів, високим рівнем готовності громадян добровільно сплачувати податки. Україна ж історично потерпала від корупції в органах влади, недостатньо ефективних судів та низької довіри населення до держави, що підриває результати боротьби з тіньовою діяльністю. Хоча антикорупційні органи (НАЗК, НАБУ, ВАКС) та нові інституції економічної безпеки демонструють поступовий прогрес, все ще бракує доведення резонансних справ до вироків і реального покарання винних. У цьому контексті показовим є ак-

цент FATF стосовно того, що в оцінках ефективності країни важливо продемонструвати не тільки наявність законів, але й реальні результати (конфіскацію нелегальних активів, кількість успішно засуджених за фінансові злочини тощо) [4].

У контексті євроінтеграційного курсу України варто зазначити, що успішне скорочення тіньової економіки є неофіційним критерієм готовності до членства в ЄС. Європейська комісія у своїх звітах щодо України вже відзначила прогрес у сфері фінансового моніторингу та боротьби з відмиванням коштів, але одночасно окреслила додаткові вимоги. Зокрема, План дій для України з наближення до єдиного ринку ЄС передбачає посилений нагляд за небанківськими секторами (нерухомість, ломбарди, віртуальні активи тощо), підвищення ефективності системи фінансових розслідувань і більш тісну координацію з новими органами ЄС (Бюро по боротьбі з відмиванням коштів ЄС) [4]. Україні слід не лише імплементувати існуючі норми, а й тримати темп реформ на рівні з оновленням стандартів у самому Євросоюзі. Наприклад, уже зараз Брюссель вимагає запровадити повноцінний нагляд за ринком криптовалют відповідно до регламенту MiCA, посилити контроль за професійними посередниками (аудитори, юристи), оскільки ці сфери традиційно були "тіньовими плямами" в національній системі контролю [4].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Україна наблизилась до європейських стандартів у законодавчому полі протидії тіньовій економіці та фінансовим злочинам, проте рівень тінізації поки лишається значно вищим, ніж у середньому по ЄС. Основні виклики для України — забезпечити реальне виконання прийнятих норм, підвищити інституційну спроможність контролю та подолати проблеми, які залишають "можливості" для тіньової діяльності. Євроінтеграція виступає потужним стимулом для таких реформ, і досвід країн, що вступали до ЄС, показує виконання вимог з детінізації значно підвищує довіру з боку європейських партнерів і сприяє економічному розвитку держави-кандидата.

Тіньова економіка становить серйозну загрозу фінансовій безпеці України, адже фактично вимиває ресурси з легального обігу, позбавляє бюджет значної частини доходів та підриває довіру до державних інститутів. Аналіз показав, що частка тіньового сектору в Україні є суттєво вищою, ніж у більшості країн ЄС, і в окремі періоди досягала третини офіційного ВВП. Основними чинниками цього є історичні і структурні проблеми: високий рівень корупції, надмірне податкове навантаження, слабкість контролюючих органів та низька податкова культура населення. Водночас, держава володіє необхідним арсеналом нормативно-правових інструментів для протидії тінізації. В Україні діють сучасні закони з фінансового моніторингу та боротьби з економічними злочинами, створено спеціалізовані органи (БЕБ, НАБУ, Держфінмоніторинг), запроваджуються цифрові рішення для моніторингу транзакцій.

Міжнародний досвід демонструє, що за умови політичної волі і системних реформ рівень тіньової еконо-

міки можливо суттєво знизити протягом одного-двох десятиліть. Країни Центральної та Східної Європи, що вступили до ЄС, пройшли схожий шлях від тінізації у 20—30% ВВП у 1990-х — до поточних 10—15%. Рівень показників досягнуто через комплекс заходів, таких як жорстке переслідування правопорушень та створення стимулів для добровільної сплати податків, тотальної цифровізації фінансових процесів. Для України такі приклади є дороговказом. Євроінтеграційний курс додає ваги питанням детінізації, оскільки виконання вимог ЄС у сфері фінансового контролю — необхідна передумова майбутнього членства. Боротьба з тіньовою економікою в українських реаліях здатна посилити економічну стійкість держави, яка особливо важлива під час війни та в період відбудови. Кожна гривня, виведена з тіні, означає додатковий ресурс для оборони, відновлення інфраструктури чи соціальної підтримки громадян.

Отже, нейтралізація тіньового сектора має розглядатися як невід'ємна складова забезпечення національної фінансової безпеки. Рекомендовані кроки: посилення інституцій, інвестування в аналітичні технології, підвищення прозорості та відповідальності. Впровадження зазначених ініціатив створить в Україні середовище, де вести легальний бізнес буде значно безпечніше і вигідніше, ніж залишатися в тіні. Лише за цієї умови державі вдасться суттєво знизити масштаби тіньової економіки. Досягнення успіху на цьому фронті не лише стабілізує фінанси країни, але й зміцнить міжнародну репутацію України як надійного економічного партнера, що особливо важливо на шляху інтеграції до Європейського Союзу. Комплексна та наполеглива реалізація анти-тіньових заходів є запорукою фінансової безпеки держави та сталого розвитку української економіки в майбутньому.

Література:

1. European Commission: Directorate-General for Taxation and Customs Union. Annual report on taxation 2025: review of taxation policies in the EU Member States. Publications Office of the European Union; 2025. doi/10.2778/6367826.
2. Fiscalis Programme. Taxation and Customs Union. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/about-us/eu-funding-customs-and-tax/fiscalis-programme_en
3. International Monetary Fund. Chapter 2 Europe's Shadow Economies: Estimating Size and Outlining Policy Options. In The Global Informal Workforce. 2021. doi.org/10.5089/9781513575919.071.ch003
4. Keatinge T., Redlowska K. Fighting Financial Crime is Central to Ukraine's Future. Royal United Services Institute. 2025. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/fighting-financial-crime-central-ukraines-future#:~:text=But%20those%20scrutinising%20Ukraine's%20response,FATF%20will%20make%20its%20judgements>
5. Kelmanson, M. B., Kirabaeva, K., Medina, L., Mircheva, M., & Weiss, J. Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options. International Monetary Fund. IMF Working Paper. 2019. 19/278.
6. Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT. FATF, Paris, France. 2021. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/opportunities-challenges-new-technologies-aml-cft.html>
7. Shadow economy exposed Estimates for the world and policy paths. EY. 2025. URL: <https://www.ey.com/content/dam/ey-unified-site/ey-com/en-gl/insights/tax/documents/ey-gl-shadow-economy-report-02-2025.pdf>
8. The Long Shadow of Informality: Challenges and Policies. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/research/publication/informal-economy#:~:text=to%20address%20the%20challenges%20of,-and%20weaker%20investment%20and%20productivity>
9. Визнано внесок Держфінмоніторингу у діяльність Егмонтської групи ПФР. Державна служба фінансового моніторингу України. 2022. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/viznano-vnesok-derzhfinmonitoringu-u-dijalnist-egmontskoj-grupi-pfr.html>
10. Загальні тенденції тіньової економіки у 2021 році. Міністерство економіки України. 2022. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinvoiEkonomiki>
11. Івашова Л.М., Шевченко Н.І., Виноградова Н.Л. Особливості реалізації антикорупційної політики та протидії тіньовому сектору економіки у світлі євроінтеграційних прагнень України. Механізми публічного управління. 2022. № 3 (34). С. 40—49.
12. Кознова О. Фінмоніторинг PEP: Нацбанк надав рекомендації. Liga Zakon бізнес. 2024. URL: https://biz.ligazakon.net/news/225556_fmmonitoring-pep-natsbank-nadav-rekomendats
13. Національний банк України. Фінансові установи повинні застосовувати ризик-орієнтований підхід під час роботи з PEP. 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansovi-ustanovi-povinni-zastosovuvati-rizik-orientovaniy-pidhid-pid-chas-roboti-z-pep#:~:text=Банки%20та%20небанківські%20установи%20повинні,заходів%20щодо%20цієї%20категорії%20клієнтів>
14. Перерва П., Романчик Т., Ткачов М., Гришко Н. Двоїстий характер впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки. Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". Економічні науки. 2022. № 1. С. 63—69.
15. Подмазко О.М. Макроекономічна результативність процесу зменшення тіньового сектора економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 12. С. 95—100.
16. Про віднесення держав до переліку офшорних зон: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.02.2011 № 143-р: станом на 29 верес. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-p#Text>
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування діяльності відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави: Закон України від 14.07.2023 № 3257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3257-20#Text>
18. Про Держфінмоніторинг. Державна служба фінансового моніторингу України. 2025. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/pro-sluzhbu/zagalni-vidomosti/proderzhfinmonitoring.html>

19. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII: станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

20. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX: станом на 9 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

21. Про затвердження Критеріїв ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: Наказ М-ва фінансів України від 28.12.2022 № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-23#Text>

22. Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки. Наказ Міністерства економіки України від 18.02.2009 № 123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0123665-09#Text>

23. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII: станом на 25 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

24. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII: станом на 9 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

25. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII: станом на 20 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

26. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року": Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>

27. Тіньова економіка: як оцінюється її рівень в Україні та інших країнах. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/04/15/infografika/ekonomika/tinova-ekonomika-yak-oczinuyetsya-yiyiriven-ukrayini-ta-inshyx-krayinax#:~:text=Рівень%20тіньової%20економіки%20в%20Україні,та%20яка%20ситуація%20у%20світі>

28. Тютюнник І.В., Золковер А.О., Люльов О.В., Леонов С.В. Сучасний стан та тенденції розвитку тіньового сектору економіки. Economics: time realities. 2020. № 3 (49). С. 47—54.

29. Як працює система моніторингу критеріїв оцінки ризиків? (СМКОР). Державна податкова служба України. 2025. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/videogalereya/prezentatsii-ta-inshi/11660.html>

30. Як працює СМКОР та як виявляють схемні операції з ПДВ? — презентація від ДПС. Дебет-Кредит. 2020. URL: <https://news.dtki.ua/taxation/pdv/63678-iak-praciuje-smkor-ta-iak-viiavliaiut-sxemni-operaciyi-z-pdv-prezentaciia-vid-dps>

References:

1. European Commission: Directorate-General for Taxation and Customs Union (2025), Annual report on

taxation 2025: review of taxation policies in the EU Member States, Publications Office of the European Union, Luxembourg, doi:10.2778/6367826.

2. Taxation and Customs Union (2025), "Fiscalis Programme", available at: https://taxation-customs.ec.europa.eu/about-us/eu-funding-customs-and-tax/fiscalis-programme_en (Accessed 25 June 2025).

3. International Monetary Fund (2021), "Europe's Shadow Economies: Estimating Size and Outlining Policy Options", in The Global Informal Workforce, doi:10.5089/9781513575919.071.ch003.

4. Keatinge, T. and Redlowska, K. (2025), "Fighting Financial Crime is Central to Ukraine's Future", Royal United Services Institute, available at: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/fighting-financial-crime-central-ukraines-future> (Accessed 25 June 2025).

5. Kelmanson, M.B., Kirabaeva, K., Medina, L., Mircheva, M. and Weiss, J. (2019), "Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options", IMF Working Paper, no. 19/278.

6. Financial Action Task Force (2021), "Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT", FATF, Paris, France, available at: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/opportunities-challenges-new-technologies-aml-cft.html> (Accessed 25 June 2025).

7. Ernst & Young (2025), "Shadow economy exposed: estimates for the world and policy paths", available at: <https://www.ey.com/content/dam/ey-unified-site/ey-com/en-gl/insights/tax/documents/ey-gl-shadow-economy-report-02-2025.pdf> (Accessed 25 June 2025).

8. World Bank (2025), "The Long Shadow of Informality: Challenges and Policies", available at: <https://www.worldbank.org/en/research/publication/informal-economy> (Accessed 25 June 2025).

9. State Financial Monitoring Service of Ukraine (2022), "Recognition of the contribution of the SFMS to the work of the Egmont Group", available at: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/viznannovnesok-derzhfinmonitoringu-u-dijalnist-egmontskojigrupi-pfr.html> (Accessed 25 June 2025).

10. Ministry for the Economy of Ukraine (2022), "General trends of the shadow economy in 2021", available at: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinvoiEkonomiki> (Accessed 25 June 2025).

11. Ivashova, L.M., Shevchenko, N.I. and Vynohradova, N.L. (2022), "Features of anti-corruption policy implementation and combating the shadow sector in the context of Ukraine's European integration aspirations", Public Administration Mechanisms, vol. 3 (34), pp. 40—49.

12. Koznova, O. (2024), "Financial monitoring of PEPs: NBU provided recommendations", Liga Zakon Business, available at: https://biz.ligazakon.net/news/225556_-fnmonitoring-pep-natsbank-nadav-rekomendats (Accessed 25 June 2025).

13. National Bank of Ukraine (2024), "Financial institutions must apply a risk-based approach when working with PEPs", available at: <https://bank.gov.ua/>

ua/news/all/finansovi-ustanovi-povinni-zastosovuvati-rizik-oriyentovaniy-pidhid-pid-chas-roboti-z-pep (Accessed 25 June 2025).

14. Pererva, P., Romanchyk, T., Tkachov, M. and Hryshko, N. (2022), "The dual nature of the shadow economy's impact on economic security", Bulletin of NTU 'KhPI'. Economic Sciences, vol. 1, pp. 63—69.

15. Podmazko, O.M. (2023), "Macroeconomic effectiveness of reducing the shadow economy in Ukraine", Investments: Practice and Experience, vol. 12, pp. 95—100.

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Ordinance "On including states in the list of offshore zones", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-p> (Accessed 25 June 2025).

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Regulating the Activities of Separate Subdivisions of Legal Entities Established under Foreign Law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3257-20> (Accessed 25 June 2025).

18. State Financial Monitoring Service of Ukraine (2025), "About the SFMS", available at: <https://fiu.gov.ua/pages/pro-sluzhbu/zagalni-vidomosti/proderzhfinmonitoring.html> (Accessed 25 June 2025).

19. Verkhovna Rada of Ukraine (2025), Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (Accessed 25 June 2025).

20. Verkhovna Rada of Ukraine (2025), Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (Accessed 25 June 2025).

21. Ministry of Finance of Ukraine (2022), Order "On Approval of Criteria for ML/TF/PF Risks", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-23> (Accessed 25 June 2025).

22. Ministry for the Economy of Ukraine (2009), Order "On Approval of the Methodological Recommendations for Estimating the Level of the Shadow Economy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0123665-09> (Accessed 25 June 2025).

23. Verkhovna Rada of Ukraine (2025), Law of Ukraine "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (Accessed 25 June 2025).

24. Verkhovna Rada of Ukraine (2024), Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 25 June 2025).

25. Verkhovna Rada of Ukraine (2025), Law of Ukraine "On the Basic Principles of Cybersecurity in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (Accessed 25 June 2025).

26. President of Ukraine (2021), Decree "On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 11 August 2021 'On the Economic Security Strategy of Ukraine for the Period up to 2025'", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021> (Accessed 25 June 2025).

27. Slovo i Dilo (2025), "The shadow economy: how its level is estimated in Ukraine and other countries", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2025/04/15/infografika/ekonomika/tinova-ekonomika-yak-oczi-nyuyetsya-yiyi-riven-ukrayini-ta-inshyx-krayinax> (Accessed 25 June 2025).

28. Tiutiunyk, I.V., Zolkovier, A.O., Liuliov, O.V. and Leonov, S.V. (2020), "Current state and trends of the shadow sector of the economy", Economics: Time Realities, vol. 3 (49), pp. 47—54.

29. State Tax Service of Ukraine (2025), "How does the risk assessment criteria monitoring system (SMKOR) work?", available at: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/videogalereya/prezentatsii-ta-inshi/11660.html> (Accessed 25 June 2025).

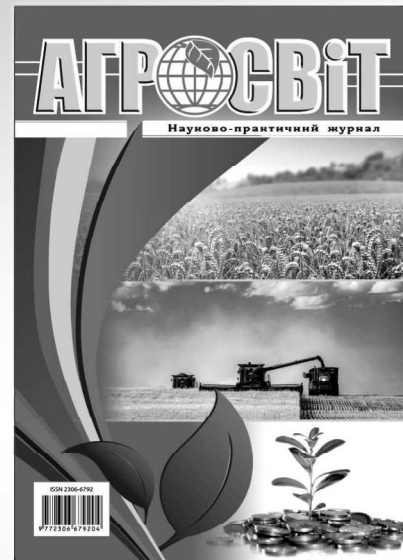
30. Debet-Kredit (2020), "How does SMKOR work and how are VAT schemes detected? — presentation by STS", available at: <https://news.dtki.ua/taxation/pdv/63678-iak-praciuje-smkor-ta-iak-viiavliaut-sxemni-operaciyi-z-pdv-prezentaciia-vid-dps> (Accessed 25 June 2025).

Стаття надійшла до редакції 04.07.2025 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292